

ПСИХОКОРЕКЦІЯ ПРОЯВІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Кочубинська Тамара

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла
Коцюбинського, м. Вінниця, Україна,
kochubinskatamara@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1460-6893>

Мета дослідження – теоретичне конструювання та апробація авторської методики психокорекції проявів соціально-психологічної дезадаптації учасників операції Об'єднаних сил.

Методи. Для досягнення мети дослідження були застосовані такі методи дослідження: *теоретичні*: філософсько-психологічний аналіз дослідження, узагальнення теоретико-методологічних підходів, моделювання та конструювання; *емпіричні*: формувальний експеримент з використанням психодіагностичного комплексу методик; *методи математичної обробки даних*: порівняльний аналіз за t-критерієм Стюдента.

Реалізація програми психокорекції відбувалася відповідно до 5 етапів: діагностичного, інформаційно-просвітницького, індивідуальної психокорекції, групової психокорекції, оцінки ефективності.

Участь у запропонованій програмі психокорекції взяли 38 учасників ООС. Для встановлення достовірності психокорекційної програми, а саме виключення вірогідності вікових динамічних змін, експериментальне дослідження проводилося з 40 учасниками ООС, які не брали участь у програмі психокорекції.

Результати. В запропонованій програмі представлені засоби психокорекційного впливу: виокремлено просвітницький блок (лекції, навчальні семінари, програми соціально-психологічного супроводу) та блок психокорекційної роботи (індивідуальна та групова психокорекція), що впливали на прояви соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС та сприяли виникненню конструктивних особистісних змін.

Основним завданням програми психокорекції є особистісні зміни учасників ООС: гармонізація Я-концепції; емоційна складова: підвищення рівня прояву емоційного комфорту, зниження рівня прояву негативних емоцій: тривожності, агресивності, депресивності; комунікативна складова: підвищення комунікативного потенціалу та конструктивних способів взаємодії; поведінкова складова: вироблення конструктивних поведінкових стратегій; мотиваційно-

ціннісна складова: гармонізація екстернальності та інтернальності, підвищення мотивації долаття перешкод, конструктивні ціннісні орієнтації.

За результатами порівняльного дослідження за t-критерієм Стьюдента для залежних виборок встановлені якісні відмінності в показниках соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС до та після участі у психокорекційній програмі: знизилися прояви показників по шкалах Я-фізичне і Я-сімейне; знизилися прояви агресивності, зокрема переживання образи, фізичної; особистісної тривожності; дезадаптації; неприйняття себе; емоційний дискомфорт; внутрішній контроль.

Висновки. Результати формульованого дослідження підтверджують ефективність запропонованої програми психокорекції.

Ключові слова: психокорекція, соціально-психологічна дезадаптація, учасники операції об'єднаних сил, принципи психокорекції, засоби психокорекції, особистісні зміни.

Tamara Kochubynska. Psychocorrection of manifestations of socio-psychological disadaptation of combatants.

Purpose. The purpose of the study is theoretical construction and approbation of the author's method of psychocorrection of manifestations of socio-psychological disadaptation of the participants of the Joint Forces operation (JFO).

Methods. The following research methods were applied to achieve the aim of the study: theoretical: philosophical and psychological analysis of the study, generalization of theoretical and methodological approaches, modelling and construction; empirical: forming experiment using the psychodiagnostic complex of techniques; methods of mathematical data processing: comparative analysis using Student's t-test. The implementation of the psycho-correctional program took place according to 5 stages: diagnostic, informational and educational, individual psychocorrection, group psychocorrection, and evaluation of effectiveness. Thirty-eight participants of JFO took part in the proposed psycho-correctional program. The experimental research was conducted with 40 combatants of JFO who did not participate in the psycho-correctional program to establish the reliability of the psycho-correctional program, namely to exclude the probability of age-related dynamic changes.

Results. The proposed program represents the means of psycho-correctional effect: the educational block (lectures, training seminars, programs of social and psychological support) and the block of psycho-correctional work (individual and group psychocorrection) are singled out, that influenced the manifestations of social and psychological disadaptation of participants of JFO and contributed to the emergence of constructive personal changes. The main task of the psycho-correctional program is personal changes of JFO participants, harmonization of Self-concept in particular. Emotional constituent comprises increasing the level of manifestation of emotional comfort and reducing the level of manifestation of negative emotions (anxiety, aggression, depression). Communicative constituent includes increasing the communicative potential and constructive ways of interaction.

Behavioural constituent embodies the development of constructive behavioural strategies, motivational and value constituent comprises harmonization of externality and internality, increasing motivation to overcome barriers, and constructive value orientations.

According to the results of the comparative analysis using Student's t-test for dependent samples, the qualitative differences in the indicators of socio-psychological disadaptation of JFO combatants before and after participation in the psychocorrection program were determined. The manifestations of indicators on the Physical Self and Familial Self scales have decreased. Manifestations of aggression, in particular feelings of resentment, physical and personality anxiety, disadaptation, self-rejection, emotional discomfort, internal control have reduced.

Conclusions. The results of the forming research experiment confirm the effectiveness of the proposed program of psychocorrection.

Keywords: psychocorrection, socio-psychological disadaptation, participants of the Joint Forces operation (JFO), principles of psychocorrection, means of psychocorrection, personal changes.

Кочубинская Тамара. Психокоррекция проявлений социально-психологической дезадаптации участников боевых действий.

Цель исследования – теоретическое конструирование и апробация авторской методики психокоррекции проявлений социально-психологической дезадаптации участников операции Объединенных сил.

Методы. Для достижения цели исследования были применены следующие методы исследования: теоретические: философско-психологический анализ исследования, обобщение теоретико-методологических подходов, моделирования и конструирования; эмпирические: формирующий эксперимент с использованием психодиагностического комплекса методик; методы математической обработки данных: сравнительный анализ по t-критерию Стьюдента.

Определены этапы реализации психокоррекционной программы: диагностический, информационно-просветительский, индивидуальной психокоррекции, групповой психокоррекции, оценки эффективности.

Участие в предложенной программе психокоррекции приняли 38 участников ООС. Для установления достоверности психокоррекционной программы, а именно исключения вероятности возрастных динамических изменений, экспериментальное исследование проводилось с 40 участниками ООС, которые не участвовали в программе психокоррекции.

Результаты. В психокоррекционной программе представлены средства психокоррекционного воздействия: выделены блок просвещения (лекции, семинары, программы социально-психологического сопровождения) и блок психокоррекционной работы (индивидуальная и групповая психокоррекция), которые влияли на проявления социально-психологической дезадаптации участников ООС и способствовали возникновению конструктивных личностных изменений.

Основной задачей программы психокоррекции являются личностные изменения участников ООС: гармонизация Я-концепции; эмоциональная составляющая: повышение уровня проявления эмоционального комфорта, снижение уровня проявления негативных эмоций: тревожности, агрессивности, депрессивности; коммуникативная составляющая: повышение коммуникативного потенциала и конструктивных способов взаимодействия; поведенческая составляющая: выработка конструктивных поведенческих стратегий; мотивационно-ценностная составляющая: гармонизация экстернальности и интернальности, повышение мотивации преодоления препятствий, конструктивные ценностные ориентации.

По результатам сравнительного исследования по t-критерию Стьюдента для зависимых выборок установлены качественные различия в показателях социально-психологической дезадаптации участников ООС до и после участия в психокоррекционной программе: снизились проявления показателей по шкалам Я-физическое и Я-семейное; снизились проявления агрессивности, в частности переживание обиды, физической; личностной тревожности; дезадаптации; неприятие себя; эмоциональный дискомфорт; внутренний контроль.

Выводы. Результаты формирующего исследования подтверждают эффективность предлагаемой программы психокоррекции.

Ключевые слова: адаптация, участники операции объединенных сил, тревожность, депрессия, агрессивность, травма.

Вступ. Тривалість воєнних дій на території України ставить перед державою численні завдання, серед яких надання комплексної психологічної допомоги учасникам операції Об'єднаних сил (ООС) та членам їхніх сімей. На державному рівні активно впроваджуються реабілітаційні заходи, до складу яких належить і психологічна реабілітація, проте здійснюються зазначені заходи переважно в медичних закладах або ж у межах грантових програм.

Важливою передумовою відновлення учасників бойових дій є належне надання психологічних послуг та безперервність зазначеного процесу загалом.

Пошук нових ефективних методів психокорекційної допомоги, прогнозування застосування світового і вітчизняного досвіду подолання травматичних подій та соціально-психологічний супровід основних сфер життєдіяльності учасників бойових дій є важливим завданням сучасної реальності країни.

Методологічною основою для розробленої програми психокорекції дезадаптивних проявів соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС стали положення: про основні принципи

та види психокорекції А. Бондаренко (Бондаренко, 1996, 1997), А. Осіпової (Осіпова, 2004) та ін.; особливості надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок екстремальних ситуацій Л. Гридковець, Т. Палієнко (Пророк, Запорожець, Креймеєр, Гидковець, Царенко, Ковальчук, Невмержицький, Кондратенко, Малинова, Чекстере, Палієнко, 2018); особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям і ветеранам війни О. Ковальчук, В. Невмержицький, О. Запорожець, Дж. Креймеєр (Пророк, Запорожець, Креймер, 2018); система медико-психологічної реабілітації військовослужбовців, особливості психологічної роботи психологів із військовослужбовцями - учасниками ООС О. Кокун, Н. Агаєв, І. Пішко (Кокун, Агаєв, Пішко, 2017).

Вплив травми на психічне здоров'я особистості широко розглядався в межах багатьох психологічних концепцій. У психоаналітичному напрямі травмі ранніх періодів життя надається перевага при розгляді дорослих неврозів (Ф. Йоманс, Дж. Кларкін, О. Кренберг (Йоманс, Кларкін, Кренберг, 2018)), а особливості психологічної допомоги при переживанні травматичного досвіду війни описані в роботах: Дж. Герман (Герман, 2019), М. Мюллера (Мюллер, 2014). Достатньо широко опрацьована й описана проблема допомоги особистості, яка пережила травматичні події, у когнітивно-поведінковій терапії Д. Барлоу (Барлоу, 2008), Дж. Бека (Бек, 2006), К. М. Монсон, П. П. Шнур, П. А. Резнік, М. Фрідман та емотивно-образній терапії Н. Лінде та ін. Вітчизняні науковці О. М. Кокун, Н. А. Агаєв, Пішко (Кокун, Агаєв, Пішко, Лозінська, Остапчук, 2017), О. Романчук (Романчук, 2014), І. Чухрій (Чухрій, 2019, 2020) розробили основні положення психологічної допомоги учасникам бойових дій.

Мета дослідження – теоретичне конструювання та апробація авторської методики психокорекції проявів соціально-психологічної дезадаптації учасників операції Об'єднаних сил.

Методи та процедура дослідження. Для досягнення мети дослідження були застосовані такі методи: *теоретичні*: філософсько-психологічний аналіз дослідження, узагальнення теоретико-методологічних підходів, моделювання та конструювання; *емпіричні*: формувальний експеримент із використанням психодіагностичного комплексу методик; *методи математичної обробки даних*: порівняльний аналіз за t-критерієм Стьюдента.

Для перевірки ефективності розробленої програми психокорекції було проведено формувальне дослідження за участю учасників ООС. Вимірювання проводилися до та після психокорекційного впливу, визначалися статистично значущі відмінності за t-критерієм Стьюдента. Формувальне дослідження проводилося за допомогою скомпанованого психодіагностичного комплексу, до якого увійшли методи та методики: дослідження особливостей компонентного складу Я-концепції учасників ООС (тест-опитувальник для визначення самоствалення особистості (В. В. Столін, С. Р. Пантелєєв), методика дослідження особливостей Я-концепції молоді з обмеженнями життєдіяльності І. В. Чухрій), дослідження чинників соціально-психологічної адаптації учасників ООС (методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда, методика діагностики самооцінки Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна; методика диференціальної діагностики депресивних станів В. Зунге (модифікована Т. І. Балашовою); методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Даркі в адаптації А. К. Осницького; методика «Q-сортування» В. Стефансона; багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність».

Етапи реалізації психокорекційної програми: Перший етап – діагностичний, проводився з вересня по жовтень 2019 року. Під час зазначеного етапу було проведено психодіагностичне дослідження особливостей Я-концепції та соціально-психологічної адаптації учасників ООС. За його результатами визначено прояви соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС, на які й були спрямовані засоби психокорекційного впливу.

Другий етап – інформаційно-просвітницький. Учасники ООС брали участь у просвітницьких заходах із жовтня 2018 року по травень 2019 року.

Третій етап – індивідуальної психокорекції. За результатами експериментального дослідження учасники ООС, яким було рекомендовано індивідуальне консультування, відвідували фахівця-психолога протягом 2019-2020 років. Важливо зазначити, що ті учасники програми, що не мали змоги очно зустрічатися з фахівцем, проходили консультування із застосуванням інтернет-засобів.

Четвертий – етап групової психокорекції. За результатами експериментального дослідження було сформовано психокорекційну групу, яка проводилась упродовж 2019-2020 рр.

П'ятий етап оцінки ефективності системи психокорекції проходив у жовтні 2020 року. Для перевірки ефективності психокорекційної програми було проведено повторне експериментальне дослідження та визначено статистично значущі відмінності в показниках соціально-психологічної адаптації учасників ООС.

Обговорення результатів. Під час розробки програми психокорекції було враховано основні світові та вітчизняні здобутки в галузі надання психологічної допомоги учасникам бойових дій. Практична реалізація програми психокорекції соціально-психологічної дезадаптації здійснювалася відповідно до основних загальних принципів психокорекційної роботи:

1. Принцип єдності діагностики та корекції (Осипова, 2004). Для визначення вектора психокорекційного впливу, постановки завдань та підбору засобів психокорекції необхідно визначити «проблемні зони» досліджуваних, що досягається за допомогою проведення емпіричного дослідження проблеми соціально-психологічної адаптації учасників ООС та специфіки їх Я-концепції (гармонійність/дизгармонійність). А застосування психокорекційних засобів потребує контролю за їх ефективністю, що розкривається у формульованому дослідженні.

2. Принцип особистісної орієнтованості полягає в орієнтації психокорекційної роботи на цілісність особистості учасників ООС, на гуманізм, спрямований на формування вільної особистості, її саморозвитку, самоактуалізації та унікальних особистісних якостей С. Максименко (Максименко, 2006), А. Маслоу (Маслоу, 1982)).

3. Принцип нормативності розвитку. Нормативність розвитку – це послідовність вікових стадій онтогенетичного розвитку. Під час проведення психокорекційної роботи необхідно врахувати такі характеристики: особливості соціального розвитку (сімейна ситуація, працевлаштованість, громадська активність та ін.); рівень психологічної зрілості; саморозвиток та самовдосконалення; вплив пережитої травми на якість життя учасника ООС.

4. Принцип каузальності полягає в тому, що психологічна корекція має бути сконцентрована на глибинних витоках відхилень психічного розвитку, а не на зовнішніх проявах цих відхилень. Зазначений принцип можна розглядати в розумінні специфіки психічних феноменів як результату взаємодії та протидії сил у

динамічному процесі. Динамічне походження феноменів має генетичну природу, оскільки розглядає не лише самі феномени, але й природу їх витоків (М. Кляйн, О. Феніхель, З. Фрейд та інші представники психоаналітичного напрямку) (Йомас, Кларкін, Кернберг, 2018). Психічні явища розглядаються як процеси – аналізується їх розвиток, вдосконалення та регресія.

5. Принцип діяльності (Осипова, 2004). Основним способом корекційного впливу є організація активної діяльності учасників ООС, під час реалізації якої створюються умови для орієнтування в складних життєвих ситуаціях, надається основа для позитивних особистісних змін. Корекційний вплив здійснюється в межах певної діяльності, є засобом скеровування активності особистості.

6. Системно-синергетичний принцип (А. Шевцов) психокорекції. Зазначений принцип зумовлений необхідністю визначення системи, в якій здійснюється корекційна робота, розробки цілісної інтеграційної моделі з основними її компонентами, визначення функціональних зв'язків, умов функціонування у статичному й динамічному аспектах із врахуванням основних завдань психокорекційної роботи та синергетичного поєднання компонентів психокорекційної роботи і видів реабілітування (педагогічного, медичного, соціального) (Шевцов, 2009).

7. Психокорекційний принцип проектування і моделювання (Максименко, 2006). Принцип проектування спрямований на штучне створення соціально-психологічної адаптованості особистості та гармонізації Я-концепції учасника ООС. Для здійснення зазначеного було сконструювано модель психокорекції соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС, із прогнозуванням особистісних змін, а саме гармонізації Я-концепції та підвищення показників соціально-психологічної адаптації.

Метою програми психокорекції соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС є розвиток соціально-психологічної адаптації та гармонізації Я-концепції учасників ООС. Відповідно до поставленої мети визначені завдання психокорекції соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС:

1. За допомогою застосування психокорекційних засобів (просвітницького та психокорекційного блоків) знизити рівень соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС.
2. Гармонізація Я-концепції учасників ООС.

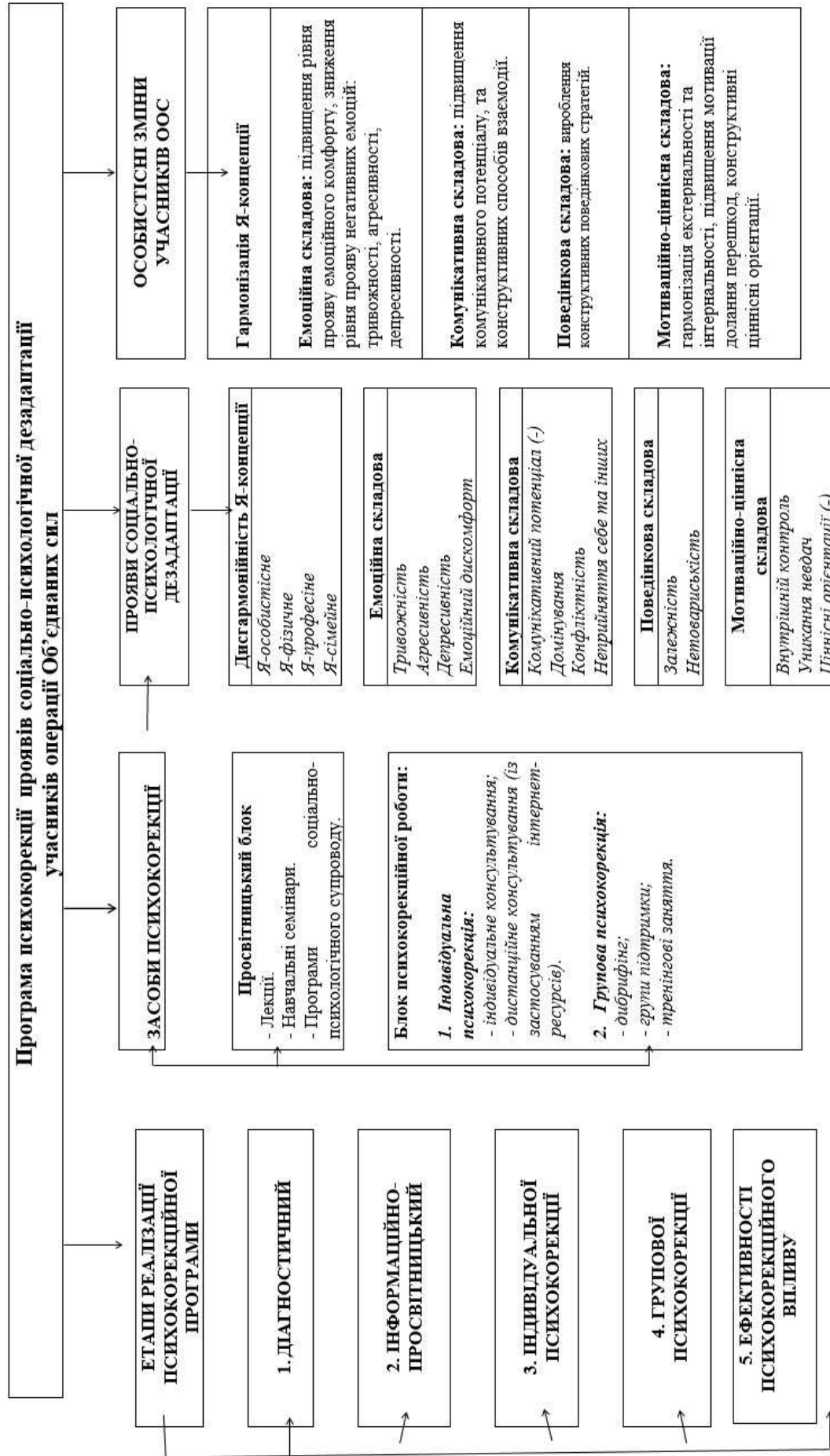

Рисунок 1. Модель психокорекції проявів соціально-психологічної дезадаптації учасників операції Об'єднаних сил

3. Застосування індивідуальних і групових методів психокорекції для особистісного відновлення учасників ООС після пережитої травми військових дій.

4. Сприяння особистісному розвитку учасників ООС.

5. За допомогою застосування групових форм психокорекції оптимізувати соціальну взаємодію, соціальну активність та соціальну адаптивність учасників ООС загалом.

Опорною структурою програми проявів соціально-психологічної дезадаптації учасників операції Об'єднаних сил Т. Кочубинської.

До компонентного складу моделі психокорекції проявів соціально-психологічної дезадаптації учасників операції Об'єднаних сил (Рисунок 1) увійшли такі складові:

Засоби психокорекції соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС. До засобів психокорекції увійшли такі функціональні блоки (Бондаренко, 1996, 1997; Осипова, 2004):

1. Просвітницький блок. Психологічна просвіта – це залучення учасників ООС до психологічних знань, що надасть можливість зрозуміти особливості власних переживань, природу їх походження та способи впливу на них (Осипова, 2004).

Процес психологічної просвіти здійснюється під час ознайомлення з психологічною літературою, відвідування семінарів та лекцій, а також програм соціально-психологічного супроводу.

В останні роки в Україні проводяться програми соціально-психологічного супроводу та навчально-психологічні семінари, де пропонується вітчизняний та зарубіжний досвід психологічної допомоги учасникам бойових дій, важливим компонентом зазначених заходів є ознайомлення з особливостями переживання травматичних подій та їх наслідків для психологічного та психічного здоров'я людини.

2. Блок психокорекційної роботи. Основні завдання блоку психокорекційної роботи – здійснити цілеспрямований психологічний вплив на особистісну сферу учасників ООС та знизити прояви їх соціально-психологічної дезадаптації. В блоці психокорекційної роботи визначені такі складові:

1. Індивідуальна психокорекція (Маслоу, 1982). Під час проведення індивідуальної психокорекції психолог працює з одним клієнтом без присутності сторонніх. Перевагами індивідуальної психокорекції є те, що вона забезпечує конфіденційність, краще

розкриває особливості клієнта, швидше знімає психологічні бар'єри, що виникають під час відвертої розповіді людини при сторонніх. Проте зазначений вид психокорекції недостатньо ефективний для опрацювання міжособистісної взаємодії.

Індивідуально-психологічна корекція – це обґрунтований вплив психолога на дискретні характеристики внутрішнього світу людини.

Психологічне консультування. Основне завдання психологічного консультування учасників ООС – розв'язати проблеми, що виникають у їхньому повсякденному житті (Монсон, Шнур, Резнік, Фрідман, Стівенс, 2006). Переважно розглядаються проблеми сьогодення з прогнозуванням майбутнього. У запропонованій автором психокорекційній програмі виокремлені такі види психологічної роботи:

- індивідуальне консультування;
- дистанційне консультування із застосуванням інтернет-ресурсів (Skype-консультування, консультування із застосуванням програм Zoom та Meet).

2. Групова психокорекція. Специфіка групової корекції в тому, що в ній цілеспрямовано застосовується групова динаміка, тобто сукупність взаємовідносин та взаємодій, що виникає між учасниками групи, включно з психологом в психокорекційних цілях (Бурлачук, Кочарян, 2006).

Психокорекційна група – це спеціально створена мала група, що об'єднана метою міжособистісного дослідження, особистісного навчання та саморозкриття. Група виникає як модель реального життя, де клієнт проявляє власні особливості та стратегії поведінки.

У вітчизняній психологічній науці гостро постає питання надання психологічної допомоги учасникам ООС (Буряк, Гіневський, Катеруша, 2015). У світовій практиці надання психологічної допомоги учасникам бойових дій особливе місце належить саме груповій формі психокорекції, адже, перебуваючи в групі людей, які мають спільний досвід військових дій, учасник групи відчуває єдність, співучасність та підтримку, легше входить у групову взаємодію.

Описані засоби психокорекції спрямовані на корекцію проявів соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС. Враховуючи результати констатувального етапу дослідження, ми виділили такі прояви соціально-психологічної дезадаптації:

1. Дисгармонійність Я-концепції, що полягала в нерівномірності сформованості компонентів Я-особистісне, Я-фізичне, Я-сімейне, Я-професійне, Я-учнівське.

2. Емоційна складова соціально-психологічної дезадаптації, що мала зв'язок із дисгармонійністю Я-концепції: показники тривожності (особистісної та ситуативної), агресивності, депресивності та переживання емоційного дискомфорту.

3. Комунікативна складова: занижений комунікативний потенціал, стратегії домінування, конфліктності, неприйняття себе та інших. Зазначені особливості значно ускладнюють процес комунікації, заважають установлювати оптимальну комунікативну взаємодію. Варто зазначити, що за результатами емпіричного дослідження було визначено взаємозв'язок дисгармонійності Я-концепції із зазначеними комунікативними особливостями.

4. Поведінкова складова: залежність та нетовариськість. Відповідно до результатів емпіричного дослідження встановлено, що зазначені поведінкові особливості також пов'язані з дисгармонійністю Я-концепції.

5. Мотиваційно-ціннісна складова представлена показниками надмірно завищеного внутрішнього контролю, уникання невдач та ціннісними орієнтаціями, що призводять до соціально-психологічної дезадаптації та особистісної дисгармонійності.

Основним завданням програми психокорекції є особистісні зміни учасників ООС:

1. Гармонізація Я-концепції.

2. Емоційна складова – підвищення рівня прояву емоційного комфорту, зниження рівня прояву негативних емоцій: тривожності, агресивності, депресивності.

3. Комунікативна складова: підвищення комунікативного потенціалу та конструктивних способів взаємодії.

4. Поведінкова складова: вироблення конструктивних поведінкових стратегій.

5. Мотиваційно-ціннісна складова: гармонізація екстернальності та інтернальності, підвищення мотивації долаття перешкод, конструктивні ціннісні орієнтації.

Апробація запропонованої програми психокорекції відбувалася на базах: Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та Вінницького міського лікувально-

діагностичного центру. Участь у запропонованій системі психокорекції взяли 38 учасників ООС. Для встановлення достовірності психокорекційної програми, а саме виключення вірогідності вікових динамічних змін, експериментальне дослідження проводилося з 40 учасниками ООС, які не брали участі в програмі психокорекції.

За результатами порівняльного дослідження за t-критерієм Стьюдента для залежних вибірок установлені якісні відмінності в показниках соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС до та після участі у психокорекційній програмі: знизилися прояви показників по шкалах Я-фізичне ($t = -1,815$; $p \leq 0,1$) і Я-сімейне ($t = -2,226$; $p \leq 0,05$); знизилися прояви агресивності, зокрема переживання образи ($t = -1,815$; $p \leq 0,1$), фізичної агресії ($t = -2,152$; $p \leq 0,05$); особистісної тривожності ($t = -2,949$; $p \leq 0,01$); дезадаптації ($t = -3,094$; $p \leq 0,001$); неприйняття себе ($t = -3,768$; $p \leq 0,001$); емоційний дискомфорт ($t = -2,226$; $p \leq 0,05$); внутрішній контроль ($t = -1,918$; $p \leq 0,1$).

У досліджуваних 40 учасників ООС, які не брали участі в програмі психокорекції, значущих статистичних відмінностей не виявлено.

Результати формувального дослідження підтверджують ефективність запропонованої програми психокорекції.

Висновки. Ґрунтуючись на результатах теоретичного й емпіричного дослідження та визначенні методологічного підґрунтя психокорекційної роботи з учасниками ООС було розроблено програму психокорекції проявів соціально-психологічної дезадаптації учасників операції Об'єднаних сил та модель її реалізації. Метою зазначеної програми був розвиток соціально-психологічної адаптації та гармонізація Я-концепції учасників ООС. Втілення системи передбачало дотримання загальнодидактичних принципів та виконання поставлених психокорекційних завдань. Реалізація програми психокорекції відбувалася відповідно до 5 етапів реалізації із застосуванням засобів психокорекційного впливу (виокремлено просвітницький блок та блок психокорекційної роботи), що впливали на прояви соціально-психологічної дезадаптації учасників ООС та сприяли виникненню конструктивних особистісних змін.

Ефективність запропонованої психокорекційної програми підтверджено статистично за результатами формувального дослідження.

Література

1. Барлоу, Д. (2008). *Клиническое руководство по психическим расстройствам*. Санкт-Петербург: Питер.
2. Бек, Дж. С. (2006). *Когнитивная терапия: полное руководство*. Москва: ООО «И. Вильямс».
3. Бондаренко, А. Ф. (1997). *Психологическая помощь: теория и практика*. Киев: Укртехпрес.
4. Бондаренко, О. Ф. (1996). *Психологічна допомога особистості*. Харків: Фоліо.
5. Бурлачук, Л., Кочарян, А., Жидко, М. (2003). *Психотерапия*. СПб.: Питер.
6. Буряк, О. О., Гіневський, М. І., Катеруша, Г. Л. (2015). Військовий синдром АТО: актуальність та шляхи вирішення на державному рівні. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*, 2(43), 176–181.
7. Вестбрук, Д. (2014). *Вступ у когнітивно-поведінкову терапію*. Львів: Свідчадо.
8. Герман, Дж. (2019). *Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору*. Львів: Старого Лева.
9. Йомас, Ф., Кларкин, Дж., Кернбегр, О. (2018). *Психотерапия, фокусированная на переносе, при пограничных расстройствах личности. Клиническое руководство*. Москва.
10. Клінічне керівництво Міністерства США у справах ветеранів та Міністерства оборони США щодо лікування посттравматичного стресу (2017). Наукове редагування перекладу: Український науково-дослідний інститут соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України. Київ.
11. Линде, Н. Д. (2020). *Эмоционально-образная (аналитически-действенная) терапия: чувство – образ – анализ – действие*. Москва: Генезис.
12. Кісарчук, З. Г. (2015). *Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій*. Київ: ТОВ Видавництво «Логос».
13. Кокун, О. М., Агаєв, Н. А., Пішко, І. О., Лозінська, Н. С., Остапчук, В. В. (2017). *Психологічна робота з військовослужбовцями - учасниками АТО на етапі відновлення*. Київ: НДЦ ГП ЗСУ.
14. Максименко, С. Д. (2006). *Генеза здійснення особистості*. Київ: Видавництво ТОВ «КММ».
15. Маслоу, А. (1982). *Самоактуалізація. Тексти / под ред. Ю. Ю. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря*. Москва.

16. Монсон, К. М., Шнур, П. П., Резнік, П. А., Фрідман, М. Дж., Янг-Ксу, Ю., Стівенс, С. П. (2006). Когнітивна терапія для ветеранів з посттравматичним стресовим розладом, що пов'язаний з військовими подіями. *Клінічна психологія*. Київ: ТОВ Видавництво «Логос».
17. Мушкевич, М. І., Федоренко, Р. П., Мельник, А. П. (2016). *Психологічна допомога учасникам АТО та їх сім'ям*. Луцьк: Вежа-Друк.
18. Мюллер, М. (2014). *Якщо ви пережили психотравмуючу подію*. Львів: Свічадо.
19. Осипова, А. А. (2004). *Общая психокоррекция*. Москва: ТЦ Сфера.
20. Пророк, Н., Запорожець, О., Креймеєр, Дж., Гидковець, Л., Царенко, Л., Ковальчук, О., Невмержицький, В., Кондратенко, Л., Малинова, Л., Чекстере, О., Палієнко, Т. (2018). *Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Том 1*. Київ.
21. Романчук, О. (2014) *Програма активностей «Справитися із травмою війни». Навчальний семінар «А-В-С психологічної допомоги потерпілим в зоні бойових дій та їх рідним»*. Львів: Інститут психічного здоров'я при УКУ.
22. Чухрій, І. В. (2020) Модель психокорекції психологічних механізмів соціального адаптування молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. *Психологічний часопис*, 6(2), 43–50. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.2.4>
23. Чухрій, І. В. (2019). Психологічні механізми соціальної адаптації ветеранів антитерористичної операції об'єднаних сил з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 37, 178–186.
24. Шевцов, А. Г. (2009) *Освітні основи реабілітології*. Київ: МП Леся.

References

1. Barlou, D. (2008). *Klynycheskoe rukovodstvo po psykhicheskim rasstroistvam [Clinical Guide to Mental Disorders]*. Sankt-Peterburh: Pyter [in Russian].
2. Bek, Dzh. S. (2006). *Kohnytyvnaia terapiya: polnoe rukovodstvo [Cognitive therapy: a complete guide]*. Moskva: OO «Y. Vyliams» [in Russian].
3. Bondarenko, A. F. (1997). *Psykhologicheskaya pomoshch: teoriya y praktyka [Psychological assistance: theory and practice]*. Kyev: Ukrtekhpres [in Russian].
4. Bondarenko, O. F. (1996). *Psykhologichna dopomoha osobystosti [Psychological help of the person]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
5. Burlachuk, L., Kocharian, A., Zhydko M. (2003). *Psykhoterapiya [Psychotherapy]*. SPb: Pyter [in Russian].
6. Buriak, O. O., Hinevskiy, M. I., Katerusha, H. L. (2015). Viiskovyi syndrom ATO: aktualnist ta shliakhy vyrishennia na derzhavnomu rivni [ATO military syndrome: relevance and solutions at the state level]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl - Collection of*

scientific works of Kharkiv National University of the Air Force, 2 (43), 176–181 [in Ukrainian].

7. Vestbruk, D. (2014). *Vstup u kohnityvno-povedinkovu terapiiu* [Introduction to cognitive-behavioral therapy]. Lviv: Svidchado [in Ukrainian].

8. Herman, Dzh. (2019). *Psykhologichna travma ta shliakh do vyduzhannia: naslidky nasylstva – vid znushchan u simi do politychnoho teroru* [Psychological trauma and the path to recovery: the consequences of violence - from domestic abuse to political terror]. Lviv: Staroho Leva [in Ukrainian].

9. Iomas, F., Klarkyn, Dzh., Kernbehr, O. (2018). *Psykhoterapiya, fokusyrovannaia na perenose, pry pohranychnykh rasstroistvakh lychnosti* [Transference-focused psychotherapy for borderline personality disorders. Clinical guidelines]. Klynycheskoe rukovodstvo. Moskva [in Russian].

10. *Klinichne kerivnytstvo Ministerstva SShA u spravakh veteraniv ta Ministerstva oborony SShA shchodo likuvannia postravmatychnoho stresu* [Clinical leadership of the Ministry of Veterans Affairs US Department of Defense and for the treatment of post-traumatic stress] (2017). Kyiv: Ukrainskyi naukovo-doslidnyi instytut sotsialnoi i sudovoi psykhiiatrii ta narkolohii MOZ Ukrainy [in Ukrainian].

11. Lynde, N. D. (2020). *Emotsionalno-obraznaya (analiticheski-deystvinnaya) terapiya: chuvstvo – obraz – analiz – deystvie* [Emotional-figurative (analytic-real) therapy: feeling - image - analysis - action]. Moskva: Henezys [in Russian].

12. Kisarchuk, Z. H. (2015). *Psykhologichna dopomoha postrazhdalym vnaslidok kryzovykh travmatychnykh podii* [Psychological assistance to victims of crisis traumatic events]. Kyiv: TOV Vydavnytstvo «Lohos» [in Ukrainian].

13. Kokun, O. M., Ahaiev, N. A., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., Ostapchuk, V. V. (2017). *Psykhologichna robota z viiskovosluzhbovtsiamy - uchasykamy ATO na etapi vidnovlennia* [Psychological work with servicemen - participants of anti-terrorist operation at a recovery stage]. Kyiv: NDTs HP ZSU [in Ukrainian].

14. Maksymenko, S. D. (2006). *Heneza zdiisnennia osobystosti* [The genesis of the implementation of personality]. Kyiv: Vydavnytstvo TOV «KMM» [in Ukrainian].

15. Maslou, A. (1982). *Samoaktualizatsiya. Teksty* [Self-actualization. Texts]. Yu. Yu. Gippenreyter, A. A. Puzyreya (Ed.). Moskva [in Russian].

16. Monson, K. M., Shnur, P. P., Reznik, P. A., Fridman, M. Dzh., Yanh-Ksu, Yu., Stivens, S. P. (2006). *Kohnityvna terapiia dlia veteraniv z postravmatychnym stresovym rozladom, shcho poviazanyi z viiskovymy podiiamy. Klinichna psykhologhiia* [Cognitive therapy for veterans with post-traumatic stress disorder associated with military events. Clinical psychology]. Kyiv: TOV Vydavnytstvo «Lohos» [in Ukrainian].

17. Mushkevych, M. I., Fedorenko, R. P., Melnyk, A. P. (2016). *Psykhologichna dopomoha uchasykam ATO ta yikh simiam* [Psychological assistance to ATO participants and their families]. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].

18. Müller, M. (2014). *Yakshcho vy perezhyly psykhotravmuiuchu podiiu [If you have experienced a traumatic event]*. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
19. Osypova, A. A. (2004). *Obshchaia psikhokorreksiya [General psychocorrection]*. Moskva: TTs Sfera [in Russian].
20. Prorok, N., Zaporozhets, O., Kreimeier, Dzh. (2018). *Osnovy rehabilitatsiinoi psykhologii: podolannia naslidkiv kryzy [Fundamentals of rehabilitation psychology: overcoming the effects of the crisis]*. Vol. 1. Kyiv [in Ukrainian].
21. Romanchuk, O. (2014). *Prohrama aktyvnosti "Spravytysia iz travmoiu viiny" Navchalnyi seminar "A-V-S psykhologichnoi dopomohy poterpylym v zoni boiovykh dii ta yikh ridnym [Program of activities "Cope with the trauma of war" Training seminar "ABC of psychological assistance to victims of hostilities and their relatives]*. Lviv: Instytut psykhiichnoho zdorovia pry UKU [in Ukrainian].
22. Chukhrii, I. V. (2020). Model psikhokorektsii psykhologichnykh mekhanizmiv sotsialnoho adaptuvannia molodi z porushenniamy funktsii oporno-rukhovoho aparatu [The psychological corrective model for psychological mechanisms of social adaptation of young people with motor disorders]. *Psykhologichnyi chasopys - Psychological journal*, 6 (2), 43–50. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.2.4> [in Ukrainian].
23. Chukhrii, I. V. (2019). Psykhologichni mekhanizmy sotsialnoi adaptatsii veteraniv antyterorystychnoi operatsii obiednanykh syl z porushenniamy funktsii oporno-rukhovoho aparatu [Psychological mechanisms of social adaptation of veterans of the anti-terrorist operation of the combined forces with musculoskeletal disorders]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P.Drahomanova. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykhologhiia - Scientific journal of the National Pedagogical University named after MP Drahomanov. Correctional pedagogy and special psychology*, 37, 178–186 [in Ukrainian].
24. Shevtsov, A. H. (2009). *Osvitni osnovy rehabilitolohii [Educational basics of rehabilitation]*. Kyiv: MP Lesia [in Ukrainian].

Received: 29.04.2021

Accepted: 16.05.2021